

Synliggjorda siffror:

Diagram som når fram

Vår väg genom arbetslivet kantas av grafiska framställningar.

I rapporter, i pm, i PowerPoint-
presentationer – överallt

levereras data i diagramform.

Här får du några tips om hur
man förenklar och förtydligar
– för mottagarens skull!

AV OLLE BERGMAN

Olle Bergman är civilingenjören som varit forskare, redaktörsassistent på Nationalencyklopedin, utbildare och informatör på ett läkemedelsföretag och dessutom jobbat på reklambyrå. Nu är han författare samt frilansande utbildare och skribent. info@bergman.com

Det knotas ofta över svårbegripliga eller andefattiga texter. Men har du tänkt på att samma sak gäller för grafisk framställning? Hur många svårutredda eller intetsägande diagram stöter vi inte på, som antingen sätter myror i huvudet på oss eller helt enkelt tråkar ut oss?

Det är som om datorerna har gjort det för enkelt! För trettio år sedan fick den som ville presentera något i diagramform sätta sig ner med millimeterpapper, räknesticka samt linjal och räkna, mäta och rita. Då föll det sig naturligt att fundera en stund, och rensa bort oväsentligheterna. Mänsklig lättja har sina fördelar!

Idag, däremot, är det bara att klicka på en ikon i Excel eller Powerpoint så – vips! – har man ett färgmatchat 3D-diagram med *massor* av staplar. Inga krav på eftertanke, inga skäl att ransonera informationen.

Därför säger det sig självt att den som lär sig gallra, renodla, förenkla och förtydliga har stora chanser att ta hem segern i den evigt pågående tävlingen om mottagarnas uppmärksamhet. Här följer några förslag på hur du kan gå tillväga för att göra effektiva och intresseväckande diagram. Det är något bekant över alla tipsen, inte sant? Jovisst – allt det här har du redan räknat ut när du försökt få rätsida på diagram i rapporter och under presentationer!

1 Skilj på analys och presentation

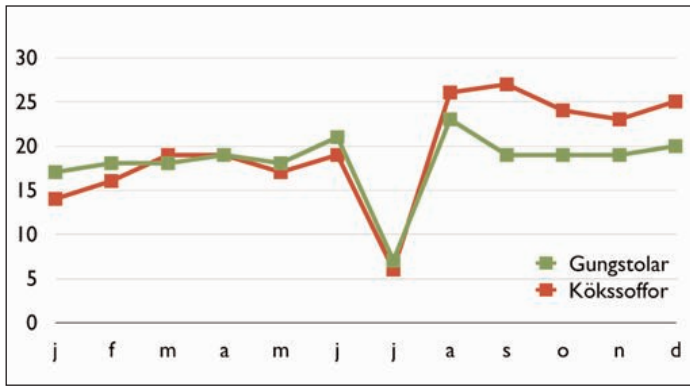
Förenklat kan man säga att det finns två skäl till att göra om siffror till diagram:

A Jag vill jobba med mina data

Grafisk framställning hjälper oss att analysera och jämföra samt att se mönster och samband som gömmer sig i tabellernas snårskog. Vi kan t ex fundera över staplarnas inbördes längd, försöka förutse vart en linje är på väg eller avgöra om räta linjens ekvation kan skönjas i en samling utspridda punkter.

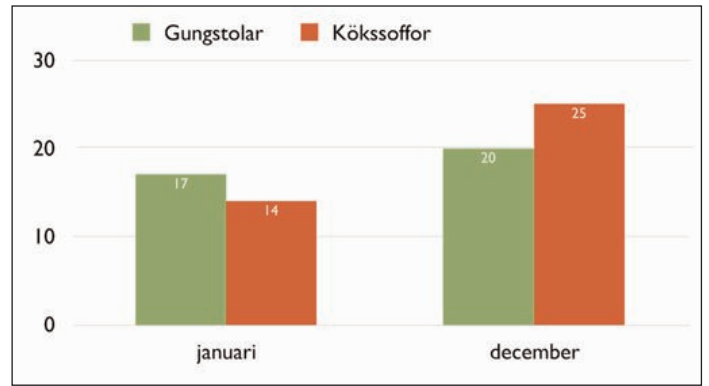
B Jag vill visa vad jag har kommit fram till

Diagram kan också användas för att beskriva, förklara eller exemplifiera. Då krävs det oftast att vi rensar bort mindre viktig information och lyfter fram de viktiga detaljerna.

Lite att fundera över ...

Diagrammet ger en årsöversikt av tillverkningen i vår lilla möbelfabrik. Här kan vi utläsa mycket när vi sitter vid vårt skrivbord i lugn och ro. Att produktionen går ner kraftigt under semestern är inget som orsakar höjda ögonbryn. Däremot är det intressant att företaget under hösten började tillverka fler kökssoffor än gungstolar. Det måste våra åhörare få veta!

... och här kommer slutsatsen!

Men stopp ett tag! Du vill ju att besökarna ska lyssna på dig – inte ägna sig åt att analysera linjediagrammets alla detaljer! Ditt budskap framgår så mycket tydligare om du presenterar det i form av ett kraftigt förenklat stapeldiagram.

Med andra ord: Ta inte med dig dina arbetsdiagram till konferensrummet. Tänk som en snickare som slöjdar en kista: Bär inte med dig verktygen till kunden – bara det färdiga verket!

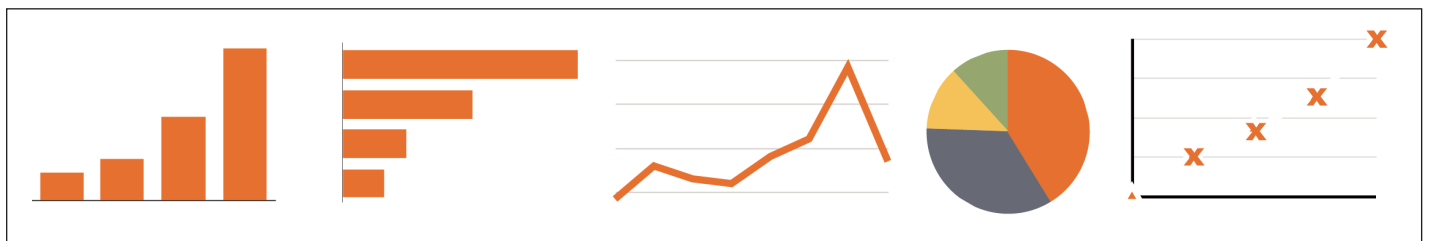
2 Använd beprövade diagramtyper

Om du inte är en hejare på statistik så behöver du vanligtvis bara hålla reda på fyra–fem typer av diagram:

- Stapeldiagram, *column chart*
- Liggande diagram, *bar chart*
- Linjediagram, *line chart*
- Cirkeldiagram, *pie chart*
- Punktdiagram, *dot chart*

Det ligger utanför den här artikeln att beskriva exakt hur de olika typerna bör användas. Uppfattningarna är många, och skiljer sig till viss del mellan de renläriga (t ex statistiker) och de pragmatiska (t ex informationsdesigners). Jag nöjer mig med att ge två råd:

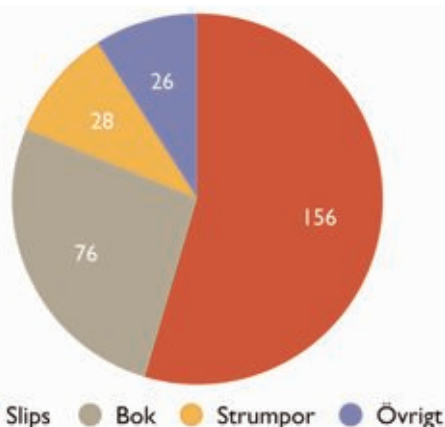
1. Gå inte vilse bland alla de diagramtyper som erbjuds av våra »hjälpamma« datorprogram. I de flesta yrkessammanhang – utanför universiteten och forskningsföretag – så räcker det med att behärska de enklaste varianterna.
2. Välj inte diagramtyp på slentrian.

Funkar för det mesta

Om du inte är forskare eller ingenjör så behöver du oftast inte behärska krångligare grafiska framställningar än dessa fem.

Presentval bland barn, Fars dag 2004

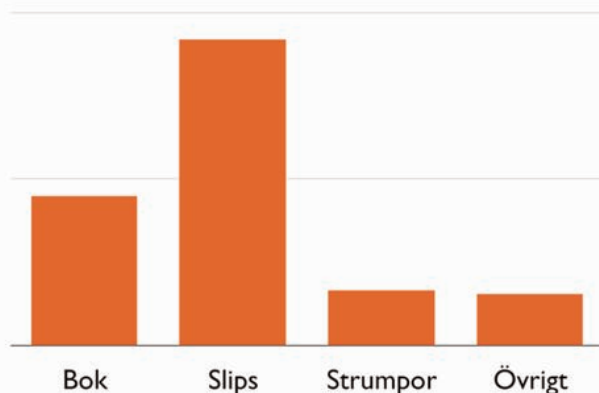

Om programmet själv får välja

Så här tyckte mitt presentationsprogram (Apple Keynote) att jag skulle presentera resultaten från en undersökning om vad 300 barn tänker ge till pappa i Fars dag-present. Men det tyckte inte jag!

Cirkeldiagram har en stor nackdel: det är faktiskt svårt att jämföra storleken på tårtbitarna! Jämför till exempel Strumpor och Övrigt. Hur ska man kunna avgöra deras inbördes storlek med hjälp av ögonmättet?

Presentval bland barn, Fars dag 2004

Ett stapeldiagram, kanske ...

Lättare att urskilja de inbördes storlekarna, inte sant?

3 Planera budskapet

Oavsett om du jobbar med texter eller grafik har du stor nytta av att arbeta enligt följande tågordning:

1. Klargör uppgiften! Vad vill jag uppnå? Vem är min mottagare?
2. Planera och förbered. Hur ska jag utforma och disponera informationen? Vad behöver jag för underlag?
3. Producera.

Om vi nu tillämpar detta på diagram-makeri ser det ut på följande vis:

A Vilket budskap vill jag nå fram med till mottagaren?

Kom ihåg att ju enklare ditt budskap är, desto större är chansen att åhöraren eller läsaren lägger det på minnet. Försök att formulera det du vill säga på ett avskalat, slagfärdigt sätt – ungefär som en tidningsrubrik. Tänk »Dyraste snöröjningen på tio år« istället för »Fluktuationen i kostnader för snöröjningen under den senaste tioårsperioden, där senaste säsongen till och med blev dyrare än 1998«.

B Bestäm dig för en diagramtyp

C Utforma diagrammet så att det visar det du vill säga

Alltför ofta produceras diagram på slentrian. Man accepterar okritiskt standardinställningarna i PowerPoint och Excel – och så blir det vad det blir. Kom ihåg: Det är ditt tänkande som ska styra diagrammets formgivning, inte tvärt om.

Undvik effekter

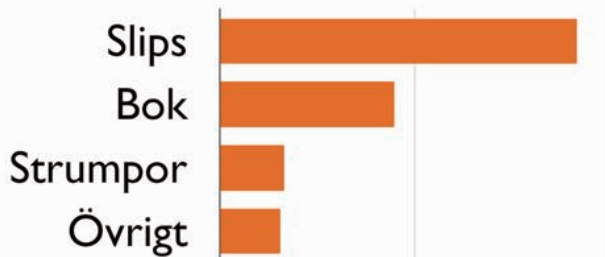
Enligt programtillverkarna – inte minst Microsoft – så ska 3D-effekter, skeva perspektiv, toningar och grälla färger göra dina åhörare nyfikna och

LÄS MER

Tala tydligt med diagram. Artikel i nr 1/01 s 8–10.

Presentval bland barn, Fars dag 2004

Fars dag: Slipsen populärast i år!

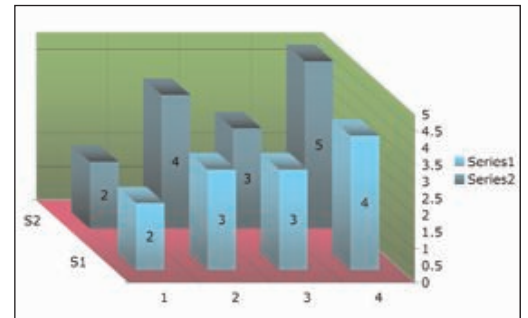
... nja, jag tror jag tar ett liggande diagram!

Vi har ingen tidsaxel i x-led i stapeldiagrammet. Då kan vi lika gärna tippa det framstupa och göra om det till ett liggande diagram. Fördelen är bl a att vi lättare får plats med staplarnas namn – vi kan t o m göra dem lite större och tydligare! På samma gång sorterar vi staplarna så att de kommer i storleksordning. Avslutningsvis byter vi ut den allmänt hållna överskriften till en mer specifik rubrik – lite i journalistisk stil. Nu har betraktaren fått klara anvisningar om vad du vill visa med bilden!

uppmärksamma. Nonsens! Det enda som händer är att diagrammen blir svårtydda, och att åhörarna trötta kan konstatera att du verkar ha för mycket tid över på jobbet.

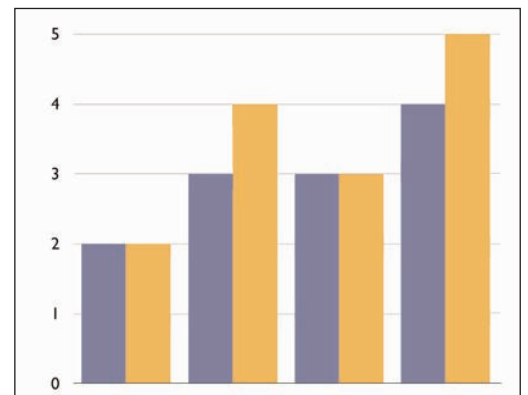
Ljug intel!

»Lögn, förbannad lögn och statistik!« brukar det heta, och uttrycket ligger nära till hands när man ser förvanskade diagram. En vän till mig som är AD berättar att en beställare bad henne »dra lite i staplarna så att skillnaden syns tydligare« (hon vägrade naturligtvis ...). Men man behöver inte fuska rent ut för att föra betraktaren bakom ljuset. Det räcker t ex med att välja skumma skalor, att skära av axlar eller att göra ett illistigt urval av data. Var omdömesgill och var – framför allt – hederlig! ■

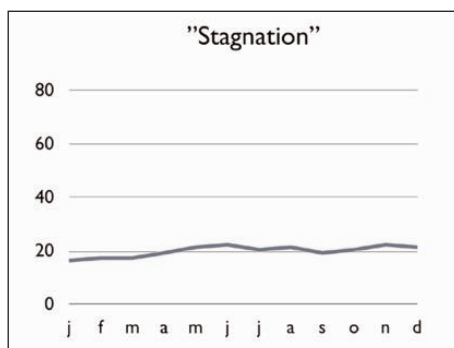
Röd-grön röra

Datortortyr utförd med hjälp av MS Excel – plottrigt, omöjligt att avläsa och hiskligt fult!

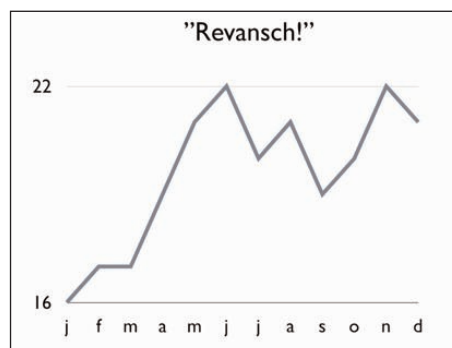
För mottagarens skull

Samma data, enklare utförande. Ett spartanskt 2D-diagram gör alla gladare – utom möjligtvis Microsofts marknadsavdelning!

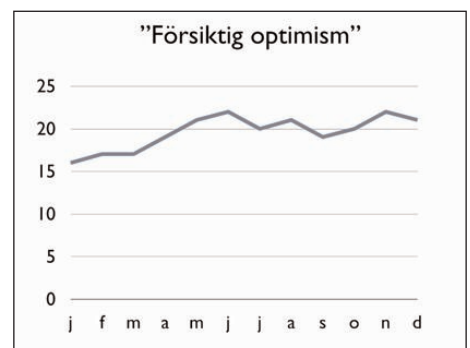
Längs marken

Samma graf kan ge olika budskap, beroende på hur man väljer skalorna. Den här låga, flacka linjen inger ingen framtidstro.

Uppe bland bergen

Men med lite kreativ diagramutformning, bl a avskuren y-axel, kan vi ge ett helt annat uttryck!

Sanningen mitt emellan

Den här kurvan visar förmodligen bäst det vi brukar betrakta som sanningen.